

II. Murad Dönemini Kapsayan “Anonim Bir Gazavâtnâme” Olduğu İddiasıyla Okuyucuya Sunulan Bir Neşir Üzerine Bazı Mülahazalar

Fatma Erdim*

Giriş

Bu yazıda Fatih Sansar tarafından kaleme alınan *Sultan II. Murat Devri Düzmece Mustafa, Şehzade Mustafa, Karamanoğlu Mehmet Bey Mücadeleleri ve Ayasofya Üzerine Anonim Bir Gazavâtnâme* adlı yayının konusunu oluşturan yazma eserin II. Murad dönemine (1421-1444, 1446-1451) hasredilen bir *gazavâtnâme* olarak okuyucuya sunulmasının iyi bir tahlile girilmeden yapılmış, acelecî bir yaklaşımın mahsulü olduğu hususundaki tespitlerimiz kısaca nedenleriyle birlikte gerekçelendirilecektir.¹ Bunu yaparken, söz konusu eserin *Tevârih-i Âl-i Osmân* türünde kaleme alınmış olduğuna dikkat çekilerek *Tevârih-i Âl-i Osmân* literatürü ekseninde gelişen birbiriyle ilişkili birkaç meseleye de değinme yoluna gidilecektir. Son olarak ise, çeviriyazıdaki okuma eksikleri ve yanlışları üzerinde durulacaktır.

İki bölüm hâlinde tertip edilmiş olan söz konusu yayında önsöz ve sekiz sayfalık bir girişin (s. 1-8) ardından, birinci bölümde “anonim bir gazavâtnâme” olduğu iddia edilen eserin muhteva analizi yapılmıştır (s. 1-19 -Sayfa numaraları verilen *Giriş* kısmından sonra *Birinci Bölüm* kısmında sayfa numaraları yeniden başlamıştır). İlk bölümün bitiminde kaynakça eklenmiş (s. 20-23) ve kitabın ikinci bölümünde yazma eserin çeviriyazısına yer verilmiştir (s. 25-47). Nihayet, eserin

* İstanbul Üniversitesi.

1 Fatih Sansar, *Sultan II. Murat Devri: Düzmece Mustafa, Şehzade Mustafa, Karamanoğlu Mehmet Bey Mücadeleleri ve Ayasofya Üzerine Anonim Bir Gazavâtnâme* (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2023).

çevriyazısının okuyucular tarafından tetkik edilmesine imkân veren faksimilesinin (*Tıpkıbasım*, s. 51-94) eklenmesi de ihmal edilmemiştir.

Kitabın konusunu teşkil eden el yazması Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 Hk 3816'da 1412 DVD numarasıyla kayıtlıdır. 13 satır hâlinde, bozuk nesih hattıyla yazılan eser 22 varaktan müteşekkildir.² El yazmasının ilk yaprağının ön yüzüne “*Sultan Mehmed ile ferâyıklarına âid târih*” ifadesi not düşülmüştür (v. 1^a). 1^b-2^b numaralı kısmın ise aslında esas metinle ilgisinin bulunmadığı görülmektedir. V. 2^a'da sayfanın en tepesine yazılan *Fikir-nâme* kelimesi rastlantısal değildir. Zira, mevzubahis sayfadaki “*Namâzı huzû' ve huşû' üzerine edâ eylemek oldur ki*” şeklinde başlayan ve zaman zaman “*fıkr eyle*” ifadelerine yer verilen pasajda Kadızâde Mehmed Efendi'nin *Fikir-nâme* isimli namaz konulu risalesinden iktibasta bulunulduğu dikkat çekmektedir.³ Söz konusu varakta ayrıca abdestle ve istiğfarla uyumanın öneminden, cemaatle namaz kılmanın sevabından ve namazın faziletlerinden bahsedilmektedir. Sonraki sayfada ise cennet ve cehennemle ilgili tasvirlerin ardından Ramazan ayı ile ilgili bir hadise yer verilmiştir.⁴ Bu hadisin altında ise namazla ilgili manzum bir parça yer almaktadır (v. 2^b). Asıl metin Çelebi Mehmed'in (ö. 1421) vefatı ve halefi II. Murad'ın tahta geçmesine işaret eden “mevтин kimseye bildirmedi” ifadesi ile başlamaktadır (v. 3^a). Eserde 1421 senesinden itibaren 1423'te Karamanoğlu II. Mehmed Bey'in Antalya Kalesi'nde öldürülmesi ve Karamanogullarının Osmanlılar tarafından itaat altına alınmasına kadar gelen hadiseler aktarılmaktadır (v. 3^a-12^b). “*Veyâhûd suba...*” (v. 12^b) şeklinde yarım kalan kelimenin sayfanın sonundaki reddadeden hareketle “şılar ile” şeklinde devam etmesi beklendiği hâlde öyle devam etmediği ve sonraki varaktan itibaren eserin geri kalan kısmında Ayasofya'nın ve Kostantiniyye'nin efsanevî tarihçesine yer verildiği gözlemlen-

2 Eser, Milli Kütüphane'nin kataloğunda 21 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak, kütüphanenin veri tabanından online erişime açılan nüshada 12^b-13^a numaralı varanın dijital görüntüsünün eksik olduğu görülmektedir. Bu nedenle eserin varak sayısı hatalı girilmiştir. Bu durum nâşir tarafından tespit edilerek eksik varak temin edilmiş ve neşre dâhil edilmiştir. Eksik varanın faksimilesi için bkz. Sansar, *Anonim Bir Gazavâtnâme*, “Tıpkıbasım”, s. 74-75.

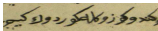
3 Küçük hacimli bir eser olduğu için genellikle risale mecmualarının içerisinde rastlanılan ve şimdiye değin 7 farklı nüshası tespit edilen *Fikir-nâme* adlı eserin çevriyazısı için bkz. Kadı-Zâde Mehmed Efendi, *Fikir-Nâme: Giriş İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, haz. Talha Dilben ve Eren Çabuk (Ankara: Sage Yayıncılık, 2017), s. 35-47.

4 Mevzubahis hadis-i şerif orijinalinden biraz farklı olarak şöyle yazılmıştır: “*Men ferihâ bi-duhulî Ramazan. Harremallahü cesedehü ale'n-nâr*” (Kim Ramazan ayının girişine sevinirse, Allah onun cesedini ateşe haram kılar).

mektedir (13^a-22^b). Benzer şekilde, “kapuda” (v. 22^b) şeklinde biten son sayfanın ardından sonundaki reddadeden dolayı “kaldı” şeklinde başlayan bir sayfanın gelmesi beklenirken eserin devam etmediği ve bu şekilde sona erdiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile karşımızdaki yazmanın başındaki, ortasındaki ve sonundaki varakların eksik olduğu daha doğrusu koptuğu ya da düştüğü anlaşılmaktadır.⁵ Zira, el yazmasının dijital görüntüleri incelendiğinde kopuk varakların bir araya getirildiği açıkça görülmektedir. Reddadelere dikkat edilmeksizin konu bütünlüğü aranmadan birleştirilen varakların ise kütüphaneciler tarafından sonradan numaralandırılmış olduğu belirtilmelidir.

Yazma eserin tarihi üzerinde durulacak olursa, esasında F. Sansar’ın neşretmiş olduğu nüshada eserin telif ve istinsah tarihine referans olabilecek herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte, nâşir eserde geçen “... *kendü gözünle gördün kim*,⁶ *Sultan Mehmed İstanbul’da Yeni Câmi’yi ve sekiz medreseyi ve tîmâr-hâneyi*⁷ yapan Mi’mâr Sinan’ı habs içinde niçe dōge dōge öldürdü.” ifadesinden hareketle müellifin II. Mehmed zamanında yaşayan Osmanlı mimarlarından Atik Sinan’ın (ö. 1471) ölümüne tanıklık etmesi ile irtibatlı olarak Fatih devrini idrak etmiş olması gerektiğini ve eserin 15. yüzyılın sonlarına doğru kaleme alındığını ileri sürmektedir (Giriş, s. 6-7). Ancak, mevzubahis yazma eserden yapılan bu alıntı başka bir eserden kopyalanmış ya da başka bir deyişle müellif, müstensih ya da derleyici istifade ettiği bir kaynakta geçen bu ifadeyi doğrudan eserine derç etmiş olamaz mı? Böylesi bir sorunun akla gelmesinin nedeni yazının devamı okundığında muhtemelen daha iyi anlaşılmış olacaktır. Bununla birlikte, bahse konu yazma eserin eksik hâlde olduğu göz önünde bulundurulduğunda eserin tarihi hakkında hüküm cümlesi kurmanın zorluğu da yadsınamaz.

5 Nâşir eksik varaklarla ilgili Milli Kütüphane görevlileri ile iletişime geçtiğini ancak kayıp varakların bulunamadığını belirtmiştir. Bkz. Sansar, *Anonim Bir Gazavât-nâme*, “Giriş”, s. 8.

6 El yazmasında şeklinde yazılan bu ifade nâşir tarafından “kendü gözünle gördük kim” şeklinde okunmuş olsa da *kendü gözünle gördün kim* şeklinde okumak daha doğru gözükmektedir. Bkz. v. 17^b.

7 Atik Sinan’ın ölümle sonuçlanan mesleki kariyeri ve akıbeti konusunda Osmanlı kaynaklarının genel suskunluğu göze çarpmaktadır. Kabir kitabesinde bildirildiği ve burada alıntılarımız olaya şahit olduğu anlaşılan kronik yazarının ifadesinden de anlaşılacağı gibi kendisi hapsedildiği yerde öldürülmüş gözükmektedir. Atik Sinan’ın akıbetini ve onu bir “Osmanlı Sinimmarı”na dönüştüren popüler söylencenin arka planını inceleyen bir çalışma için bkz. Mustafa Çağhan Keskin, “Atik Sinan: Mitler ve Gerçekler Arasında Bir Osmanlı Mimarı”, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 39/2 (2022), s. 75-104.

Eserin Katalog Bilgisine Bir İtiraz: “*Gazavât-ı Sultan Mehmed*”in Asıl Mahiyeti

Bu yazıya konu olan eser, Milli Kütüphane’nin katalogunda “*Gazavât-ı Sultan Mehmed*” adı altında kaydedilmiştir. Ancak, bu isimlendirmenin eserin muhtevasıyla uyuşmadığı eseri okuyan dikkatli gözler tarafından hemen fark edilebilir. Nitekim, nâşir de eserin kütüphaneciler tarafından yanlış kataloglanmış olduğunu bir yönüyle fark etmiştir. Ne var ki, bu yanlışla yeni yanlışlar eklemekten de kurtulamamıştır. Nâşir kitabın girişinde “... *gazavâtnâmenin kapağında geçen ‘Sultan Mehmed ile ferâyıklarına âid târîh’ ve ilk varâğında geçen*⁸ ‘Sultan Mehmed’in kalan oğulları başkaldırdılar’ ifadelerinin (...) yanlış yorumlanarak esere ‘*Gazavât-ı Sultan Mehmed*’ isminin verildiği”ni ifade etmiştir (Giriş, s. 5). Milli Kütüphane’nin veri tabanında eser hakkında “825/1421 yılından başlayıp, İstanbul’un fethine kadar geliyor.” bilgisine yer verilmiştir. Hiçbir yerinde II. Mehmed devri hadiselerinden bahsedilmediğini belirttiği eserin yanlış isimlendirilmiş olduğuna kanaat getiren nâşir katalog bilgisindeki eserin türü ile ilgili referansı ise pek sorgulamamış görünmektedir. Zira, nâşir kitabın başlığından itibaren sonuç bölümüne değin incelediği eseri okuyuculara II. Murad dönemine ait “anonim bir gazavâtnâme” olarak sunmayı sürdürmektedir.

Eseri incelemeden önce kitabın az sayfalı oluşundan ve başlığından yola çıkılarak bunun II. Murad devrine tarihlenen elimizdeki eksik hâldeki üç gazavâtnâmeden birisinin kayıp parçası olabileceğini varsaymak mümkündür.⁹

8 Bu ifade yazmanın ilk varâğında geçmez. Nâşir her ne kadar kitabının *Tıpkıbasım* kısmında dijital görüntülerine yer verse de yukarıda kısaca tanıttığımız asıl metinle ilgisi olmayan ilk iki varaktan hiç bahsetmemektedir. Nâşirin ilk varakla kastettiği aslında v. 3rd’dür.

9 II. Murad dönemine tarihlenen mensur ve müellifi meçhul gazavâtnâme için bkz. Halil İncalcık ve Mevlüt Oğuz, *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989). 15. yüzyıl şairlerinden Zaîfî tarafından kaleme alınan manzum gazavâtnâme için bkz. Mehmet Sarı, “Gelibolulu Za’îfî Muhammed Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân İnceleme (Ses Değişimleri, Benzeşmeleri ve Uyumlar), Metin-Sözlük” (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, 1994. Kâşîfî tarafından Farsça kaleme alınmış olan manzum, mürettep gazavâtnâme için bkz. M. İbrahim M. Esmail, “Kâşîfî’nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe’ye Tercüme ve Tahlili” (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi, 2005. II. Murad devrine tarihlenen mevzu bahis gazavâtnâmeler hakkında mukayeseli bir çalışma için bkz. Gürol Pehlivan, “Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazâvatnâmeler”, *Turkish Studies*, 3/4 (2008), s. 598-617.

Ancak, kitabın *İçindekiler* kısmındaki başlıklara göz gezdirildiğinde dahi neşredilen yazmanın bir gazavâtnâmeye ait olmadığı anlaşılmaktadır. Aslında, F. Sansar'ın eserinin ilk bölümünün sonu kısmında iddia ettiği gibi 1421-1437 tarihleri arasını konu edinen II. Murad dönemine ait dördüncü bir gazavâtnâmeyi keşfetmiş olması gerçekten bu dönem üzerine yapılan çalışmalar açısından oldukça faydalı olurdu.¹⁰ Ancak, eserin gazavâtnâme türünde kaleme alınmış olduğu sadece ya-
lın bir iddia olarak ortaya atılmış ve bilimsel kıstaslarla delillendirilme yoluna gidilmemiştir.

Muhtemelen katalog bilgisinin yanlış yönlendirmesinin bir sonucu olarak eserin türünün gazavâtnâme olduğuna daha en baştan karar verilmiş olunduğu için elimizdeki çalışma tamamen bu ön kabul üzerine inşa edilmiştir. Bu durumun bir yansıması olarak kitabın giriş kısmının bütünüyle gazavâtnâme teması üzerine tesis edildiği görülmektedir. Yeri gelmişken, eserde gazavâtnâme tanımının ilk başta hatalı yapıldığını da belirtmek gerekir:

“Arapça din uğruna yapılan savaş anlamındaki ‘gazâ’ ve Farsça küffâr ile mukâtele anlamındaki ‘nâme’ kelimelerinden meydana gelen gazavâtnâme (...)” (*Giriş*, s. 1).

Mektup, risale, mecmua, varak vb. yazılı şey anlamına gelen *nâme* kelimesinin böylesi bir anlamı içkin olmadığından hareketle F. Sansar'ın bu yanlışının neden ileri geldiği araştırılırken kendisinin 2019 senesinde yayınlanmış olan bir makalesinde de aynı hatayı yapmış olduğu fark edilmiştir. Bununla birlikte, kitabının *Giriş* kısmını üzerine tesis ettiği mevzubahis makaleye kitabının hiçbir yerinde atıfta bulunmadığı gözlemlenmektedir.¹¹ Bu yazıya konu olan kitabından dört sene önce yayınladığı ve aynı yazma eserin 13^a-16^a varaklarını neşretmiş olduğu söz konusu makalesinde yazar, *Tevârih-i Âl-i Osmânlar* ve anonim kroniklerde Ayasofya Kilisesi ile ilgili efsanelere yer verildiğinden bahsetmesine rağmen

10 “1421-1437 yılları arasını konu alan yeni bir gazavâtnâmenin ortaya çıktığı görülmektedir.”; “Sultan II. Murad devrine ait bilinen üç gazavâtnâmenin dışında yeni bir yazma eser” Bkz. Sansar, *Anonim Bir Gazavâtnâme*, “Birinci Bölüm”, s. 18. Nâşir, Karamanoğlu İbrahim Bey'in Osmanlı topraklarına saldırdığını belirten ve Karamanoğullarının ahde vefa göstermediklerini ima eden cümlelerden dolayı yazma eserin kapsamını 1437 yılına kadar uzatmaktadır. Bkz. Sansar, *Anonim Bir Gazavâtnâme*, “Giriş”, s. 6. Oysa, eserde 1423 yılından sonra gelişen hadiseler ele alınmamaktadır.

11 Mevzubahis makale için bkz. Fatih Sansar, “Ayasofya Kilisesi'nin Yapılış Efsanesi (*Anonim Gazavâtnâme Örneğinde*)”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 2/1 (2019), s. 95-108.

istifade ettiği yazma eseri gazavâtnâme olarak sunmuştur.¹² Hâlbuki, gaza motifinin hâkim olmadığı mevzubahis yazma eser, aşağıda daha detaylı ele alınacağı gibi, tamamıyla Tevârih-i Âl-i Osmân geleneğine uygun olarak kurgulanmıştır. Nitekim, bu satırların yazarının başlıca motivasyonu eksik bir Tevârih-i Âl-i Osmân olduğu kolaylıkla anlaşılan eserin katalog bilgisine ve anonim bir gazavâtnâme olarak neşredilmesine bir itiraz kaydı düşmektir.

Öncelikle, F. Sansar’ın *Giriş* bölümünde aktarmış olduğu bilgiler ışığında neşrettiği eserin neden gazavâtnâme türüne ait olamayacağı üzerinde biraz durmak gerekir. Gazavâtnâmelere ilişkin kapsamlı çalışması ile bildiğimiz Agâh Sırrı Levend’in gazavâtnâmeleri üç başlık altında topladığı tasniflendirmenin tarihçiler ve edebiyatçılar tarafından genel kabul gördüğü söylenebilir. Nitekim, F. Sansar da eserin girişinde Levend’in üç alt başlıklı gazavâtnâme tasnifini esas almış görünmektedir:

“Bunlar [gazavâtnâmeler] konuları itibariyle bir padişahın gazalarını, bir vezir ya da kumandanın yaptığı gazaları ve son olarak da belirli bir seferi veya bir kalenin alınışını konu edinenler olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.” (*Giriş*, s. 2).

Bu bağlamda, mevzubahis yazma eserde bir padişahın hayatı merkeze alınarak gazaları tasvir edilmediği, meşhur devlet adamları veya komutanların gazalarının ayrıntılı olarak ele alınmadığı ve belli bir sefer ya da kale muhasarası betimlenmediği için eserin gazavâtnâme türüne dâhil edilemeyeceği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Gazavâtnâme olmadığı ortaya konulduktan sonra, Tevârih-i Âl-i Osmân niteliği taşıması hususiyeti temellendirilecek olursa, eserin Osmanlı tarih yazıcılığında devletin kuruluşundan başlanılarak kaleme alınan, müellifi bilinen ve anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar ile paralel bir anlatı sunması rastlantısal olmasa gerek.

12 Hangi eserlerin gazavâtnâme şemsiyesi altında tasnif edilmesi gerektiği tartışmalı olmakla birlikte anonim veya müellifi belli Tevârih-i Âl-i Osmânların bu türe dâhil edilemeyeceği açıktır. Gazavâtnâme türüne dâhil edilmeyen eserler için bkz. Kürşat Şamil Şahin, “Gazavâtnâmeler Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, *Turkish Studies*, 7/2 (2012), s. 999-1000. Nitekim, F. Sansar da Tevârih-i Âl-i Osmânların gazavâtnâme türüne dâhil edilemeyeceğini düşünmektedir. Zira, gazavâtnâmelerin kronikleri tamamlayıcı özelliğinden ve kroniklerde gazavâtnâmelere kaynak olarak istifade edildiğinden bahsetmektedir. Bkz. Sansar, *Anonim Bir Gazavâtnâme*, “Giriş”, s. 2. Bu nedenle, F. Sansar’ın yanlış katalog bilgisinin etkisinde kalarak eserin eksik bir Tevârih-i Âl-i Osmân olabileceği ihtimali üzerinde pek durmadığı intibai oluşmaktadır.

Zira, “Tevârih-i Âl-i Osmân” adını taşıyan, gerek Türkiye’deki gerekse yurtdışındaki kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunan, faydalanılan kaynakların nadiyen belirtildiği, nakilci/hikâyecî tarzda hazırlanan, müstakil veya istinsah olarak mensur ya da manzum kaleme alınan bu kronikler, muhteva ve hadiselerin bitiş tarihi açısından farklılık göstermekle birlikte esas itibarıyla anlatı bakımından birbirleriyle örtüşen bir mahiyete sahiptir.¹³ Bunun yanı sıra, aktarılan genel Osmanlı tarihi anlatısından tamamen bağımsız, adeta bir “ara bölüm” olarak kurgulanan İstanbul’un kuruluşu, Arapların İstanbul’u kuşatmaları ve Ayasofya’nın inşası üzerine menkıbevî tarzda rivayetlerin aktarıldığı Kostantiniyye ve Ayasofya’nın tarihçesinin eklenmesi de Tevârih-i Âl-i Osmân geleneğinin bir tezahürüdür.¹⁴ Nitekim, başı ile sonu eksik olan ve ortasındaki varaklar muhtemelen düşmüş ya da kaybolmuş olan karşımızdaki yazma eserde de II. Murad devrine ait hadiseler ele alınırken (v. 3^a-12^b) birdenbire Ayasofya’nın inşa süreci, İslam tarihinin ilk devirleri ve İstanbul kuşatmalarıyla ilgili bir bölüm eklenmesi tesadüf eseri sayılmasa gerek. Nâşirin de belirttiği gibi, yazmanın 12^b-13^a varakları arasında konu bütünlüğü bulunmadığı ve birbirinin devamı olmadığı kütüphane çalışanlarınca anlaşılamadığı için eserin varakları yanlış numaralandırılmış durumdadır. Yine de elimizdeki eksik hâldeki nüshanın Osmanlı tarihine hasredilen muhtevası ve

13 Necdet Öztürk, “Anonim Tevârih-i Al-i Osman’ların Kaynak Değerleri Hakkında”, *XII. Türk Tarih Kongresi: Ankara 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), s. 757; *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Bilge Kültür-Sanat, 2015), s. XXI.

14 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Nihat Azamat (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992), s. XXVII. Azamat bu yayında “Giese Anonimi” olarak bilinen eseri neşretmiştir. “Giese Anonimi” için bkz. Friedrich Giese, *Die altosmanischen anonymen Chroniken in Text und Übersetzung*, Teil I: Text und Variantenverzeichnis (Breslau: Im Selbstverlag, 1922). Bununla birlikte, Âşıkpaşazâde’nin *Tevârih-i Âl-i Osman*’ı ve anonim kronik niteliği taşıyan *Hikâyet-i Zuhûr-ı Âl-i Osmân* isimli eser vb. birkaç istisnâ eserde İstanbul ve Ayasofya’nın tarihiyle ilgili bölümün bulunmadığını da belirtelim. Bkz. Selahattin Köklü, “Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân: Hikâyet-i Zuhûr-ı Âl-i Osmân (transkripsiyon, inceleme, dizin)” (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 2003, s. XXXIV, XXXIX. Osmanlı tarih yazımında Tevârih-i Âl-i Osmân geleneği ekseninde gelişen literatüre giriş niteliğinde zikredilebilecek birkaç eser için bkz. Abdülkadir Özcan, “Tevârih-i Âl-i Osman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2011, 40, s. 579-581; a. mlf., “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1 (2013), s. 271-293. Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar hakkında hazırlanan çalışmalar ve bu eserlerin kaynak değerine ilişkin genel bilgi için bkz. *Anonim Osmanlı Kroniği*, haz. Öztürk, s. XXXII-XXXVII.

genel anlatıdan bağımsız olarak eklenen İstanbul ve onun sembolik merkezi olan Ayasofya’nın efsanevî tarihçesi karşımızdaki yazma eserin bir Tevârih-i Âl-i Osmân olduğunu kanıtlar niteliktedir.¹⁵

Bunların yanı sıra, eser elimizdeki diğer muadilleri gibi sanat kaygısı güdülmeden, sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Zira, bu tarz Osmanlı kronikleri halkın tarih dinleme ihtiyacını karşılamak için kaleme alınan popüler (avâmî) tarihçiliğin ürünleridir.¹⁶ Ayrıca, Tevârih-i Âl-i Osmânlarda özellikle de müellifi meçhul olanlarda yaygın olarak karşılaştığımız eleştiri kültürünün birer yansıması olarak yazma müellifi ya da müstensihî muhalif bir kimlik olarak temayüz etmektedir. Bu bağlamda, müellif/müstensih devrini idrak etmiş olduğunu belirttiği padişahların sanat ehlini takdir etmediklerine, işinin erbabı ustalara emeklerinin karşılığını vermediklerine, yaptırmış oldukları binaların inşa maliyetini karşılayabilmek için halktan zorla para alarak onlara zulmettiklerine ve ulufe dağıtımındaki usulsüzlüklere tenkidî bir üslupla dikkat çekmiştir (v. 15^a-17^b). Bu cümleden olarak, katalog bilgisinin etkisinde kalınmaksızın muadilleriyle muhteva açısından benzerliğinden, esere dâhil edilen İstanbul ve Ayasofya tarihçesinden, dil özelliklerinden ve eserde tenkidî üsluptan kaçınılmamasından hareketle eserin Tevârih-i Âl-i Osmân olarak tasnif edilmesi daha isabetli olacaktır.¹⁷ Bu bağlamda, II. Murad dönemine ait Kâşifî’nin Farsça manzum gazavâtnâmesinin “Tevârih-i Âl-i Osmân” şeklinde

15 Temelde yazılı metinlerden istifade edilerek İstanbul’un kuruluşuna ve Ayasofya’ya dair üretilen efsanenin ortaya çıkışını, gelişim safhalarını ve tarihî bağlamla çelişkilerini tahlil eden bir çalışma için bkz. Stefanos Yerasimos, *Türk Metinlerinde Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, çev. Şirin Tekeli (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998).

16 Hasan Hüseyin Adaloğlu, “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevârih-i Âl-i Osman Geleneği”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, c. VIII, 1999, s. 288-289.

17 Esasında, nâşir de kaleme aldığı kitabın *Giriş* bölümünü “Son olarak eserin yukarıda bahsedilen içeriği ile eksik sayfaları göz önünde bulundurulduğunda ve diğer varyantı ile karşılaştırıldığında bu eserin gazavâtnâme türü bir eser olmasından ziyade Tevârih-i Âl-i Osmân niteliğinde olması kuvvetle muhtemeldir.” (Sansar, *Anonim Bir Gazavâtnâme*, “Giriş”, s. 8) şeklinde bitirmektedir. Bu nedenle, nâşirin de eserin türüne ilişkin yaptığı açıklamalardan tam anlamıyla mutmain olmadığını varsayabiliriz. Nâşirin sadece bir kez zikretmekle yetindiği “diğer varyant” ile neyi kastettiği ise bilinmemektedir. Eğer bu eserin başka bir varyantı var idiyse, nâşirin bunu belirtmesi beklenirdi. Nâşir tereddütlerine rağmen kitabının *Birinci Bölüm* kısmında eseri bir gazavâtnâme olarak değerlendirmeye devam etmektedir. *Sonuç* kısmında ise “II. Murad dönemi ile ilgili bilinen gazavâtnâmelerin dışında ve diğerlerinden farklı bir yazma eser” olduğunu belirttikten sonra bu yazmanın II. Murad devri gazavâtnâmeleri üzerinde çalışanların dikkatinden kaçtığından bahsetmekte diğer bir deyiş ile bir ara zihninde beliren soru işaretlerinin

yanlış kataloglanmış olduğu akla gelen diğer bir örnektir.¹⁸ F. Sansar'ın neşretmiş olduğu yazma eserin hatalı kataloglanma hikâyesi ise tam tersi yönde gerçekleşmiş gözükmetedir.

Eserin Müellifi, Müstensihî ya da Derleyicisinin Kimliğine Dair Bazı İhtimaller

Kayda değer orijinal bilgilere rastlanılamayan eser eksik olduğu ve eserde ipucu niteliğinde de olsa herhangi bir veri bulunmadığı için eserin müellifi, müstensihî ya da derleyicisinin kimliği hakkında bir çıkarımda bulunmak neredeyse imkânsız gibidir. Fakat, yine de akla gelen bazı ihtimaller burada zikredilebilir. Öncelikle, F. Sansar'ın neşrettiği eserin müellifi bilinen ve bilinmeyen Tevârih-i Âl-i Osmânlar ile aktarılan hadiselerin genel çerçevesi açısından benzer bir anlatı sunması hiç de şaşırtıcı değildir. Zira, yukarıda belirtildiği gibi, Tevârih-i Âl-i Osmân formatında kaleme alınan eserler anlatının esas bakımından birbirlerine bağlı bir mahiyete sahiptir. Bu bağlamda asıl üzerinde durulması gereken ise, mevzubahis eserin Sevil Akyol tarafından hazırlanan “Mehmed Muhyiddin Çelebi: Tevârih-i Âl-i Osmân (Metin Çevirisi ve Değerlendirme)” başlıklı yüksek lisans tezinde neşredilen yazma eserle ufak tefek farklılıklar (birkaç kelime ve bazı ekler) dışında birebir örtüşmesidir.¹⁹

Mevzubahis tezde incelenen Milli Kütüphane, Yazma Eserler Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 5005 numarada kayıtlı olan eser 106 varaktan oluşmaktadır. 15. yüzyılın son çeyreğine kadar gelen Osmanlı tarihini kapsayan eserde anlatılan son hadise Otlukbeli Savaşı (1473) öncesinde Osmanlılar ile Akkoyunlular arasında 877 (1472-73) tarihinde gerçekleştiği bilinen muharebedir.²⁰ Eser Yusuf Mirza'nın esir

peşine düşmemiş görünmektedir (Sansar, *Anonim Bir Gazavât-nâme*, “Birinci Bölüm”, s. 18).

18 Esmail, “Kâşîfî'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri”, s. 2.

19 Sevil Akyol, “Mehmed Muhyiddin Çelebi: Tevârih-i Âl-i Osmân (Metin Çevirisi ve Değerlendirme)” (Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2014.

20 Bilindiği gibi, bu muharebede Tokar'ın tahriri üzerine harekete geçen Şehzade Mustafa komutasındaki Osmanlı ordusu Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın yeğeni Yusuf Mirza (Yusufca Han) komutasındaki Akkoyunlu-Karaman birliklerini mağlup etmiştir. Bkz. Muhsin Behrâmneşâd, *Karakoyunlular-Akkoyunlular: İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları*, çev. Serdar Gündoğdu ve Ali İçer (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), s. 109; İsmail H. Uzunçarşılıoğlu, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri Siyasî, İdarî, Fikrî, İktisadî Hayat; İlmi ve İctimai Müesseseler; Halk ve Toprak* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1937), s. 66. Burada söz konusu muharebenin gerçekleştiği mevki

alınmasıyla nihayete eren bu muharebenin anlatımıyla sona ermektedir. Her ne kadar eksik olduğu için nihaî hüküm vermek zor olsa da F. Sansar’ın da neşrettiği eserin 15. asrın son çeyreğinde kâğıda döküldüğünü düşündüğüne yukarıda değinilmişti. Bu yazmanın ise son sayfasında yer alan ferâğ/istinsah kaydından hareketle 18 Şaban 1096 (20 Temmuz 1685) tarihinde Ali bin Mustafa tarafından Hanya’da istinsah edildiği anlaşılmaktadır: *Sevvedehül-hakîr Ali bin Mustafa bi-beldet-i Hanya* (v. 106^b).

Muhteva bakımından F. Sansar’ın neşrettiği eksik hâldeki eser mevzubahis tezde incelenen yazma eserin ihtiva ettiği varaklardan 46^a’nın son satırlarında başlayıp 55^a’nın ortalarında bitmekte, ardından tekrar 88^b’nin ortalarından itibaren 98^a’nın yarısına gelmeden nihayete ermektedir. İlgili kısımlar mukayese edildiğinde, yukarıda ifade edildiği gibi, her iki eserde de anlatının birebir örtüş-tüğü hatta kelime kelime aynı olduğu gözlemlenmektedir. Yukarıda F. Sansar’ın neşrettiği eserin eksik varaklarının reddadelerin izi sürülerek nasıl başlaması gerektiğine değinilmişti. Akyol’un tezinde incelediği eserin bu reddadelere göre devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda, F. Sansar’ın neşrettiği eserin kopan ya da düşen varaklarının içeriğini bu tezde incelenen eser üzerinden takip etmek mümkündür. Bununla birlikte, iki eser şekil itibarıyla birbirlerinden farklılaşır. Zira, daha düzgün bir nesih hattıyla yazılmış olan söz konusu eser F. Sansar’ın neşrettiği eserden farklı olarak 13 satır değil 19 satır hâlinde tertip edilmiştir. Ayrıca, bu yazma eserlerin aynı kişinin elinden çıkmış bir görünüm arz etmediklerini de belirtmek gerekir.

Bütün bunlardan yola çıkarak her iki eserin müelliflerinin yekdiğerinden iktibasta bulunduklarını, birbirlerine kaynak teşkil etmiş olduklarını ya da müşterek bir kaynaktan hatta belki de kaynaklardan faydalandıklarını varsayabiliriz. İki eserden hangisinin diğerini aynen iktibas ettiğine ya da hangi ortak kaynaktan beslendiklerine dair nihaî hükme varmak ise bu noktada güçtür. Bununla birlikte, F. Sansar’ın neşretmiş olduğu eserin eksik ve kapsamca dar olmasından, muhtevasının tamamının Muhyiddin Çelebi’ye (Muhyiddin Mehmed Cemalî) atfedilen *Tevârih-i Âl-i Osmân*’da bulunmasından ve ikincisinin daha tertipli yazılmış olmasından hareketle F. Sansar’ın neşrettiği metnin diğerine kaynak teşkil etmesi yahut

kaynaklarda bu konuda fikir birliği bulunmaması sebebiyle belirtilmemiştir. Mevzubahis muharebenin “Eflatûn pınarı civarında”, “Karaman’da bir nahiyede”, “Beyşehir civarında Kireli’nde” gerçekleştiğine dair farklı rivayetler için bkz. Selâhattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasî ve Askerî Faaliyeti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), s. 298-300.

belki de onun müsvedde hâli olması bu ihtimaller silsilesi içinde daha muhtemel görünmektedir. Kesin olan ise, F. Sansar'ın neşrettiği el yazmasının muhteva bakımından diğerinin eksik bir varyantı olduğudur.

Mevzubahis tezin başlığından incelenen eserin kime ait olduğuna ilişkin kesin hükme varıldığı intibai oluşmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu çalışmada ele alınan eserin eksik bir versiyonu olduğundan hareketle F. Sansar'ın neşrettiği metnin de Muhyiddin Çelebi'ye ait olduğunu iddia etme kolaycılığına düşmemek adına *Tevârih-i Âl-i Osmânlar* çerçevesinde gelişen literatür ekseninde karşımıza çıkan birbiriyle ilişkili meseleler üzerinde durmak gerekmektedir.

Esasen, bahse konu tezde değerlendirmeye tabi tutulan eserin Muhyiddin Çelebi'ye ait olduğu ihtiyat kaydı düşülmek suretiyle birtakım tahminler üzerinden iddia edilmiştir.²¹ Zira, ilgili çalışmada da belirtildiği gibi 1684 tarihinde istinsah edilmiş olan yazma eserin müellifi kütüphane kataloğunda “Muhyiddin Mehmed Çelebi” olarak geçmekteyse de eserde doğrudan ya da dolaylı olarak bu isme referans olabilecek herhangi bir ibareye rastlanılamamaktadır.²² Bununla birlikte, eserin Muhyiddin Cemalî'ye atfedilmesinin tek sebebi katalog bilgisi olmasa gerek. Zira, Akyol'u böylesi bir düşünceye sevk eden asıl neden Muhyiddin Cemalî'nin öteden beri müellifleri meçhul, muhtelif Osmanlı tarihini “*Tevârih-i Âl-i Osmân*” adı altında derleyen kişi olarak literatürde kendine sağlam bir yer edinmiş olmasıdır. Benzer şekilde, Hasan Hüseyin Adalıoğlu tarafından da Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmânların* derleyicisi olarak öne çıkan Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemalî Efendi'nin oğlu Muhyiddin Mehmed Cemalî'ye bir başka anonim kroniğin müellifi/derleyicisi rolü biçildiğini de

21 Muhyiddin Mehmed Cemalî'ye izafe edilen bir *Tevârih-i Âl-i Osmân* oldukça erken sayılabilecek bir tarihte, 16. yüzyılın sonlarında Almanca ve Latince'ye çevrilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi ve Cemalî'nin kısa biyografisi için bkz. Th. Menzel ve Bekir Kütükoğlu, “Muhyiddin Mehmed”, *İslâm Ansiklopedisi* (İA), 1960, VIII, s. 555-556. “Molla Çelebi” ve “Zenbillizâde” olarak da şöhret kazanan Muhyiddin Mehmed'in Cemaleddin Aksarayî ailesine mensup olduğu için birtakım kaynaklarda Cemalî nisbesiyle kaydedildiği bilinmektedir. Bkz. Yusuf Küçükdağ, “Muhyiddin Mehmed Şah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 2020, 31, s. 84. Cemalî ailesi hakkında müstakil bir çalışma için bkz. a.mlf., *Cemalî Ailesi* (Aksaray: Aksaray Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, 2017).

22 Akyol, “Mehmed Muhyiddin Çelebi: *Tevârih-i Âl-i Osmân*”, s. 11. El yazmasının dijital görüntüleri metin dışı unsurlar da dikkate alınarak tarafımızdan incelendiğinde eserin müellifinin ya da derleyicisinin Muhyiddin Cemalî olduğuna dair herhangi bir ipucuna rastlanılmadığı belirtilmelidir.

eklemek gerekir.²³ Adaloğlu tarafından öteden beri anonim derleyicisi olduğu farz edilen Muhyiddin Cemalî’nin tesis ettiği ileri sürülen eserin Berlin Devlet Kütüphanesi nüshası esas alınarak Viyana Kraliyet Kütüphanesi’nde ve Berlin nüshasından Ali Emîrî tarafından istinsah edilen İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Kitaplığı’nda bulunan nüshalarıyla metin farklılıkları gösterilmiş ve eser dönemin imlasına uygun olarak neşredilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu yazma eserde de Muhyiddin Cemalî’ye ait olduğunu düşündürecek açık bir ibareye rastlanılamamaktadır.²⁴

Bilindiği gibi, Osmanlı tarihçileri telif edildikleri tarihe dair bir kayıt taşımayan ve bitiş yılları derleyicilerine göre değişkenlik gösteren Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânları tamamlanış tarihlerine göre 1494’e kadar gelenler, 1555 senesine kadar devam edenler ve 17. yüzyıla kadar uzanan yazmalar olmak üzere başlıca üç grup hâlinde kategorize etme temayülündedir.²⁵ Anonimler üzerinde çalışan ilk tarihçilerden itibaren günümüze değin Muhyiddin Cemalî’nin kendi zamanından önce yazılan anonimleri derleyerek yeniden kaleme aldığı yaygın bir şekilde kabul edilmiş durumdadır. Muhyiddin Cemalî’nin *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eseri olduğunu ilk zikreden muhtemelen Kâtib Çelebi’dir.²⁶ Karslızâde Cemâleddin Mehmed tarafından bazı Osmanlı tarihçileri ve eserleri hakkında kaleme alınan *Âyine-i Zurefâ*’da bu eserin ismi “Mehmed Muhyiddin Tarihi” olarak belirtilmiştir. Bu bilginin Hammer ve Franz Babinger tarafından da tekrarlandığı görülmektedir. Anonim Osmanlı tarihleri üzerinde ihtisas yapmış pek çok tarihçinin de bu bilgiyi esas aldıkları belirtilmelidir. Üstelik, Muhyiddin Cemalî’nin kendisi için

23 Hasan Hüseyin Adaloğlu, “Muhyiddin Cemalî’nin Tevârih-i Al-i Osman’ı” (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 1990. Tezin iki kapak arasına girmiş hâli için bkz. a.mlf., *Osmanoğulları’nın Tarihi: Tevârih-i Âl-i Osmân Muhyiddin Mehmed Cemalî* (İstanbul: Bilge Kültür-Sanat, 2021). Adaloğlu tezinden farklı olarak kitabına tesis etmiş olduğu metnin sadeleştirilmiş hâlini ve esas aldığı nüshanın tıpkıbasımını da eklemeyi ihmal etmemiştir.

24 Adaloğlu’nun neşrettiği 1549 senesinin aralık ayına değin gelen hadiseleri aktaran metin hem F. Sansar’ın hem de Akyol’un neşretmiş oldukları ufak tefek kelime ve ek farklılığı dışında içerikleri aynı oldukları gözlemlenen metinlere göre daha mufassaldır ve içerik anlamında da ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır. Söz gelimi, II. Murad’ın tahta geçiş tarihi diğerlerinde H. 825 senesi olarak ifade edilirken Adaloğlu neşrinde H. 824 yılı olarak belirtilmiştir.

25 Özcan, “Tevârih-i Âl-i Osmân”, s. 580.

26 Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zünûn*, haz. M. Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rıfat Bilge (İstanbul: M.E.B. Devlet Kitapları, 1971), c. I, s. 284.

hazırlanan biyografilerde de genel bir Osmanlı tarihinin müellifi/derleyicisi olarak sunulmaya devam ettiği görülmektedir.²⁷

Hâkim görüşün aksine, Kâtib Çelebi'nin aktardığı söz konusu bilgiye temkinli yaklaşan, hatta bu bilginin sıhhatini sorgulayarak yanlışlığını gerekçelendirme yolunu tutan tarihçiler de yok değildir.²⁸ Bu bağlamda, II. Bayezid'in tarihe olan merakı ekseninde saltanat devrinde derlenmiş olan anonim Osmanlı tarihlerine odaklanan bir çalışmada mevzubahis döneme ait bir ahkâm defterinde yer alan 1501 tarihli bir kayda dikkat çekilmiştir.²⁹ Buna göre, Manastır Müderrisi Mevlanâ Şah Çelebi'ye hitaben gönderilen hükümde “*bundan evvel merhûm baban Ali Çelebi -tâbe serâhu- Târih-i Âl-i Osmân cem‘ edip her birinin kıssaların tedvîn edip bir kitâb yazdırmış idi (...) ol kitâbı kiseye koyup mühürleyip kulumla kapıma gönderesiz*” şeklinde yer alan ifadede kendisinden babası tarafından derlenerek yazdırılan genel Osmanlı tarihini göndermesi istenmiştir.³⁰ Belgede adı geçen Bursa'da Manastır Medresesi'nde müderrislik yapan şahsiyetin meşhur Osmanlı alimlerinden Fenarîzâde Muhyiddin Mehmed Şah Çelebi olduğu şüpheye yer bırakmamaktadır. Böylece Fenarî Ali Çelebi'yi anonim tarihlerin adı kesin olarak bilinen derleyicisi olarak sunan bu hüküm, oğlu Muhyiddin Mehmed Şah'a bu eserin intikal ettiğini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, söz konusu makalede Muhyiddin Mehmed Cemâlî'ye ait olduğu belirtilen genel Osmanlı tarihi nüshalarının baş tarafında, girişinde yahut sonunda şimdiye değin herhangi bir müellif kaydına rastlanılmamasına rağmen bu eserlerin neden ısrarla kendisine atfedildiği tartışılmaktadır. Ayrıca, yukarıda değinilen belgeye istinaden bütün bu bilgi karışıklığının asıl kaynağı olarak görünen Kâtib Çelebi'nin “Muhyiddin Mehmed” ismini gördüğü aslında Fenarî ailesine mensup Muhyiddin Mehmed'e

27 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun M. Emecen, “II. Bayezid'in Tarih Merakı Üzerine Bir Not: Fenarîzâde Alaeddin Ali'nin Anonim Osmanlı Tarihi Derlemesi”, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), s. 400-402.

28 Abdülkadir Özcan kaleme aldığı ansiklopedi maddesinde “Muhyiddin Mehmed Şah Cemâlî'ye izâfe edilen Târih-i Âl-i Osmân” şeklinde bir ifade kullanarak bir ihtiyat kaydı düşmüş görünmektedir. Bkz. Özcan, “Tevârih-i Âl-i Osmân”, s. 580. Prof. Dr. Feridun M. Emecen ise Kâtib Çelebi'de yer alan bilgiyi tartışmaya açarak bu husustaki farklı görüşlerini ortaya koyduğu bir makale kaleme almıştır: Emecen, “II. Bayezid'in Tarih Merakı Üzerine”, s. 393-404.

29 Emecen, “II. Bayezid'in Tarih Merakı Üzerine”, s. 393-404.

30 İlgili hüküm için bkz. *Osmanlılarda Divan-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, haz. Feridun M. Emecen ve İlhan Şahin (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994), s. 102, nr. 365.

ait bir nüshayı isim benzerliği ve her ikisinin de yakın dönemlerde yaşamış olması nedeniyle karıştırarak el-Cemâlî diye nitelemiş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak, öteden beri somut bir veriye dayanmaksızın Muhyiddin Cemâlî’ye atfedilen Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânların yeniden değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Ancak, bu meselenin kapsamı bu yazının sınırlarını aştığı ve yazılış gayesiyle doğrudan örtüşmediği için, burada yalnızca kısaca değinilmekle yetinilmiştir. Bu noktaya temas edilmesinin asıl nedeni ise, yukarıda belirtildiği üzere, F. Sansar’ın neşrettiği eseri Muhyiddin Cemâlî’ye atfetmeye yönelik delil eksikliğine dikkat çekmektir.

Çeviriyazıda Karşılaşılan Okuma Yanlışları ve Boş Bırakılan Kelimeler İçin Öneriler

Kitabın ikinci bölümünü teşkil eden çeviriyazı kısmında nâşir tarafından basit transkripsiyon usulünün takip edildiği görülmektedir. El yazmasının dijital görüntüleri incelendiğinde, nâşirin metin dışı unsurları neşrine dâhil etmediği fark edilmiştir.³¹ Ancak, nâşir bu yaklaşımı konusunda okuyucuyu bilgilendirme yoluna gitmemiştir. Bununla birlikte, metin dışı unsurların asıl metinle ilişkisinin bulunmadığı da belirtilmelidir.

Bu yazının kaleme alınmasındaki asıl gaye çerçevesinde mevzubahis yayının çeviriyazısındaki okuma eksikleri ve yanlışlarının tespiti ancak tali bir öneme sahiptir. Bu çerçevede, bu başlık altında çeviriyazıdaki okuma eksikleri için kelime önerilerinde bulunularak okuma yanlışlarının hepsine değil mühim addedilebilecek olanlarına işaret edilmekle yetinilecektir.

Öncelikle nâşir tarafından okunmayan kelimeler üzerinde durmak gerekirse, bu görece kısa metinde iki yerde aynı bağlamda geçmesine rağmen *kayusı* kelimesinin okunamadığı görülmektedir: “Cemî’ leşkerin başı *kayusı* oldu.” (v. 5^b) ve “Mustafa Çelebi halkının başı *kayusı* oldu” (v. 9^a). Hâlbuki, daha arkaik şekli *kadgu* olan *kaygu* kelimesinin aynı kavram alanına ait *kayu* şeklindeki bu farklı

31 Metin dışı unsurlardan birine değinelim: “*Li hamsetün utfi bihâ harre’l-vebâi’l-hâtımel El-Mustafa [ve’l- Mürtezâ] ve’b-nâhümâ ve’l-Fâtıme*” (v. 20^b). Bu beyit yazılırken yazmada *ve’l-Mürtezâ* kısmı atlanmıştır. Taun (veba) duası olarak bilinen bu Arapça beyit “Veba ateşi gibi beni saran bu harareti şu beş şeyle söndürürüm: Mustafa [Hz. Muhammed], Mürtezâ [Hz. Ali], onun iki oğlu [Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin] ve [Hz.] Fâtıma” anlamına gelmektedir. Asıl metinle irtibatı olmayan ilk varakların muhtevasına eserin genel planından bahsedilirken yukarıda değinilmişti. Bkz. s. 1-2.

varyantı dönem kaynaklarında sıkça karşımıza çıkmaktadır.³² Benzer şekilde, *bolay ki* [belki, ola ki, olur ki] ifadesi de bazen okunamamış (v. 8^b, 22^b) bazen ise *bu lâyıki* (v. 10^a) şeklinde tamamıyla yanlış okunmuştur.³³ Metinde “Tekeoğlu’nın halkın ...” ibaresinden sonra okunamayan kelime ise *sıdılar* (v. 10^b) kelimesidir. Kırnak, bozmak, bertaraf etmek, yenmek, mağlup etmek vb. anlamlara gelen sımak fiilinin metinde pek çok yerde saymak fiili ile karıştırıldığını da ayrıca belirtmek gerekir. Karamanoğullarının yeminlerini bozması meselesi aktarılırken çeviriyazıda geçen “and sayduğıçün”, “ahd sayup” (v. 12^a) ve “ahd u peymânı saymak eyü olmaz” (v. 12^b) örneklerinde ifade sımak fiili ile değiştirildiğinde işaret edilen mesele bağlamına oturacaktır. Aksi takdirde, dönem kaynaklarında pek çok kez yeminlerini bozdukları ifade edilen Karamanoğullarının ahdlerine sadık oldukları sonucuna varılacaktır. Metinde okunamayan bir diğer sözcük ise *il* kelimesidir: “Yine *ilin* günün virdi” (v. 12^a). Oysa, memleket, halk anlamında kullanılan *il gün* kelimesi “Ol dahi Anadolu’da hayli işler etdi ve çok il gün aldı.” (v. 8^a) kısmında bitişik yazılsa da doğru okunmuştur. Okunamayan bir diğer kelime ise bir mimarî terimin çoğul şekli olan *kinedler* (v.14^b) biçiminde okunsa gerektir: “...Ayasofya’nın bünyâdın bıragub ve dürlü dürlü *kinedler* etdiler”.³⁴

Önemli addedilebilecek okuma yanlışlarına değinmek gerekirse, metin boyunca *ve illâ* ibaresi *vallâ* şeklinde hatalı okunmuştur. Yine, *dobcu* biçiminde yanlış okunan kelimenin aslında *tovcu/tovica* (v. 7^a) olduğu şüpheye mahal vermez. Osmanlı askerî teşkilatında küçük rütbeli akıncı zabıtları için

32 Kadgu, kaygu, kayu, kayı, kaygı: Kaygı, endişe, tasa. Kelime ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kenan Azılı, “Eski Türkçeden Yunus Emre Divanı’na: Diyalektik Bir Unsur Olarak Kayu/Kayı”, *Yunus Emre (Hayatı-Düşünceleri-Eserleri)* (Ankara: TBMM Basımevi, 2022), s. 99-110.

33 *Bolay ki* ibaresinin farklı kaynaklardaki kullanımı ve muhtelif gramer kitapları ile sözlüklerde nasıl ele alındığı hakkında bkz. Ayşehan Deniz Abik, “Anadolu Türkçesi Metinlerinde ‘bolay ki’ Sözü Üzerine”, *Discussions on Turkology: Questions and Developments of Modern Turkology Studies* (Varşova: Faculty of Oriental Studies, 2014), s. 664-679. *Bulay ki* şeklinde okumak da mümkündür. Bkz. Mertol Tulum, *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), s. 459.

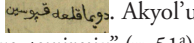
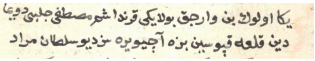
34 Kined (kened veya kenad) “taşların birbirine veya varsa arkadaki duvara yatay yönde eklenmesinde kullanılan iki ucu kıvrık; 5-8 mm kalınlık, 50-60 mm genişlik ve 20-30 cm uzunlukta olan yatay demir çubuklar” anlamına gelmektedir. Bkz. Arzu Can, “Risâle-i Mimâriyye’de Kavramlar ve Terminoloji” (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 2005, s. 110.

kullanılan mevzubahis terimin Osmanlı kaynaklarında *taviça*, *tovcı*, *tavcı*, *ta-viçe*, *tovca*, *tovica*, *tovuca*, *toyca*, *toyıca*, *tovıca* vb. çok farklı biçimlerde yazıldığı bilinmektedir.³⁵

Muhtemelen dizgi hatasından kaynaklanan bazı maddi hatalara da değinmeden geçilmemelidir. “...Danişmendü şehirlüler” şeklinde yazılan ifade *danişmend ü şehirlüler* (v. 3^b) biçiminde ve “ber nice beyleri” ifadesi ise *bir niçe* (v. 7^a) şeklinde düzeltilmelidir. Yine, aynı varakta bir sonraki satırda *oturan* kelimesi *oturun*; sonraki satırda ise *ala getüre* ifadesi *ele getüre* şeklinde düzeltilirse mevzubahis cümlede anlam bütünlüğünün sağlanmış olacağı görülecektir. Bunlara ilâveten, metinde *vardugleyin* şeklinde okunmuş olan kelimenin *vardugınlayın/vardugınlayın* (v. 4^b) şeklinde okunması daha doğru gözükmektedir. Herkesin dikkatinden kaçabilecek türden yapılan küçük okuma hatalarına burada detaylıca temas etmeme yoluna gidilmiştir. Bu minvaldeki iki hatayı zikretmekle yetinelim: “Ammâ şimdi yeni zamânda” değil *şimdiki zamânda* (v. 15^a), “Düzme Mustafa’nın leşkerleri” değil *leşkeri* (v. 6^a).

Çeviriyazıda “duymaklıa kapusın”³⁶ diye okunan kısmın neden bu şekilde okunduğuna anlam verilememiştir. Zira, böyle bir kelimenin mevcut olmadığı ortadadır. “Duyma” kelimesinden sonra bir ek yazılacakken müellif, müstensih,

35 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Necdet Öztürk, “Osmanlı Akıncı Teşkilatında Toycalar”, *Türk-lük Araştırmaları Dergisi*, 19 (2008), s. 77-87. Aynı çalışmada söz konusu terimin Slavca kökenli “tvitsa/tvica” kelimesinden türediği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, kelimenin etimolojisi açıklanırken Moğolca kökenli olduğu görüşü daha çok kabul görmüş gözükmektedir. Bkz. Irène Beldiceanu-Steinherr, “En marge d’un acte concernant le pengyek et les aqıngı”, *Revue des Études Islamiques*, 37 (1969), s. 32-34. Kelimenin kökeninin Moğolca *tovaçi* kelimesine dayandığını kabul eden ve *Babürname*’de geçen farklı anlamları üzerinde duran bir çalışma için bkz. Ekrem Gül, “*Babürname*’de Geçen Askerî Terimler Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*, 62/1 (2014), s. 72-75. Kelime Moğolca’da “saymak, toplamak, hesaplamak” anlamlarına gelen togaçi [togaça, toguça, toguçi] kelimesiyle ilişkilendirilmektedir. Bkz. Ferdinand D. Lessing, *Mongolian English Dictionary* (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1960), s. 813. Doerfer’e göre Moğolca kökenli bu kelime Türkçe’nin yanı sıra Farsça’ya da [tawâji] geçmiştir. Bkz. Gerhard Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit*, c. I: *Mongolische Elemente im Neupersischen* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1963), s. 260/133. “Tavacı” denilen askerî unvan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hayrun-nisa Alan, “Tavacı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2011, 40, s. 177-178.

36 Bu kısımda istinsah hatası yapılmış olduğu görülmektedir: Akyol’un incelediği yazma eserden “Mustafa Çelebi duymadın kal’a kapusın bize açıviresiz” (v. 51^a) şeklinde yazılmak istendiği açıklığa kavuşmaktadır. Bkz.

derleyen yahut kâtip tarafından unutulmuş olmalı, ancak sonraki kelimenin kal'a olduğu dolayısıyla o kısmın *kal'a kapusın* (v. 8^b) diye okunması gerektiği oldukça açıktır. Aynı varakta "... Mustafa Çelebi hisâr erine ve gayriyesine demeye" ifade-
sindeki muğlaklık *gayrıya nesne* (v. 8^b) şeklinde okunduğunda ortadan kalkacaktır. Bunlara ilâveten, "... kendüye dahi iş müşekkel olur" değil; *müşkil olur* (v. 9^b)
şeklinde, aynı varakta "berâd yavuzluğu" diye okunan ibare ise *bir ad yavuzluğu*
biçiminde okunmalıdır.

Yazma eserde sehven yazıldığı anlaşılan "... Ece Ovası'na geçücünlim" şeklinde F. Sansar tarafından tamir edilmeksizin görüldüğü gibi okunan ibarenin herhangi bir anlama karşılık gelmediği için ihtiyat kaydı düşülmekle birlikte *geçü çünkim* (v. 7^a) şeklinde okunması daha yerinde olabilir. "Valüleri" diye okunan ifade *ve uluları* (v. 12^a) şeklinde okunmalıdır. Diğer okuma yanlışlarını da es geçmeyelim: "... oğlu yanına gelsenüzün." cümlesindeki son kelime *gelsenüz ne* ["gelsenize", "gelseniz ya"] (v. 7^a) şeklinde okunsa gerektir. Ayrıca, "Karamanlu olsa neylerse anlar" değil *eyler* biçiminde ve hemen devamında "elbetde bir *ol çomluğla* ya mahalle kethüdâsı olur" diye okunan kelimenin ise "ölçümlüğe" (v. 12^b)³⁷ biçiminde okunması mümkündür. "... âhir zamanda bir kum kilise gerekdir" ifadesinde "kum kilise" yerine *kavm gelse* (v. 14^b) denilmek istenilmiş olmalıdır. Benzer şekilde "... bu husûllere" değil *yohsullara* "çok mal sadaka idüp" demek ve aynı yerde "ol saffetlü kaftan" ve "ol saffetlü tâci" yerine mevzubahis nesneleri *sıfâtlu* (v. 15^b) kelimesi ile nitelemek daha yerinde olacaktır. Yine, "dayikân kıla" ifadesini *râyeğân kıla* (v. 17^a) şeklinde okuyabiliriz. "Andan ötürü henüz ehline dahi rağbet az kalmışdır" cümlesinde açıkça *hüner ehlinden* (v. 17^b) bahsedilmektedir. Bunlara ilâveten, "ol kadar cenk etdi kim ve kîz(?) yüzünden kan revân oldu." cümlesinde okunamayan kısım *deniz*, hemen sonraki "...cenk içinde görün, bir oğlanın bir gözin okla urub" cümlesinde *tekvurun bir oğlunun* (v. 20^a) ve "... bunlar sücûda sernigûn" şeklinde transkribe edilen ifadede baş aşağı olan, secde eden *putlar* (v. 17^b) olsa gerektir. Son olarak, metinde *olavuz* fiilinin bazen doğru [bkz. "biz dahi sana mutî' olavuz" (v. 22^b)] bazen hatalı şekilde [bkz. "cümlemiz helâk oluruz" (v. 22^b)] okunduğu göz önünde bulundurulursa, aslında nâşirin metni son bir kez daha kontrol etmiş olması hâlinde burada zikredilen veya zikredilmeden geçilen çoğu hatayı yapmamış olacağı muhtemel gözükmektedir.

37 Akyol bu ifadeyi "ol cürumluğla" şeklinde okumuştur. Bkz. Akyol, "Mehmed Muhyiddin Çelebi: Tevârîh-i Âl-i Osmân", s. 66.

Sonuç

El yazmalarının katalog bilgilerinin yanıltıcı olabileceği, bu tür eserler üzerinde ihtisaslaşan araştırmacıların dikkat çektiği tuzakların başında gelmektedir. Nitekim, bu yazıya konu olan yayında da yazma eserin somut bir veriye dayanılmaksızın hatalı bir şekilde “gazavâtnâme” olarak okuyucuya sunulmasının nedeni, eserin kütüphane kataloğunda sehven bu şekilde isimlendirilmiş olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Bu yazıya konu olan az hacimli kitap kaleme alınırken *Tevârih-i Âl-i Osmân* literatürü yeterince takip edilseydi yazma eserin asıl mahiyeti kolaylıkla fark edilebilirdi. Nitekim, bu çalışmada gazavâtnâme literatürüne dâhil edilmesi mümkün gözükmeyen söz konusu eserin *Tevârih-i Âl-i Osmân* geleneğine uygun olarak kaleme alınmış olduğu ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra, karşımızdaki eserin Muhyiddin Cemâlî’ye atfedilen bir *Tevârih-i Âl-i Osmân* ile kelime kelime aynı olduğu tespit edilerek onun eksik bir varyantı olduğuna dikkat çekilmiştir. Ancak, bu durumun bu yazıya konu olan eseri Muhyiddin Cemâlî’ye atfedebilmek için yeterli olamayacağı üzerinde durulmuştur. Bunu yaparken, öteden beri Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*ların derleyicisi olarak kabul gören Muhyiddin Cemâlî’ye izafe edilen anonim nüshaların yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliği de gündeme getirilmek istenmiştir. Bu çerçevede kaleme alınan bu yazı, her şeyden önce, söz konusu eserin katalog bilgisi ve bu yazıya konu olan neşirden hareketle II. Murad dönemine ait yeni keşfedilmiş, dördüncü gazavâtnâme olarak literatüre yerleşmesinin önüne geçilmesine yönelik bir çabanın ürünüdür.

Ek: Fatih Sansar'ın Neşretmiş Olduğu Eserin (Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 Hk 3816) Sevil Akyol tarafından Hazırlanan Yüksek Lisans Tezinde İncelenen *Tevârih-i Âl-i Osmân* ile (Milli Kütüphane, Yazma Eserler Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 5005) Benzerliğini Gösteren Bazı Pasajlar

“(…) Düzme Mustafa dirler bir kimesne Niğde’den çıkdı. “Ben Yıldırım Bâyezîd oğliyım” dedi. Andan bu Düzme Mustafa sürdi, Rum iline geçdi. Vardar Yenicesi’ne geldi ve Evrenos Bey oğulların ba’zısı Rum illilü³⁸ ile hayli âdem yanına dirildi. Pes Düzme Mustafa Siroz’a geldi, Siroz’ı aldı. Andan sürdi, Edirne’ye geldi. Edirne’yi dahi virdiler andan sonra Rum illilü cemi’ Düzme Mustafa’ya uydular. Pes Düzme Mustafa Edirne’yi alıcak yine döndi, Vardar Yenicesi’ne varub oturdi.” (v. 3^a)

“Ol vakt Bursa’da Emîr Hazreti meşhûr olub kerâmeti zâhir olmuşdır. Pes beyler Sultân Murâd’ı iledüb “Sultân’ım himmet eyle.” dediler. Andan Emîr Hazreti dahi kalkub Sultân Murâd’ın kılıcın kendü mübârek eliyle kuşadub eyitdi; “Var, yûri imdi Hakk Te’âlâ sana fırsat vire.” dedi. Himmet idüb Sultân Murâd’ı gönderdi.” (v. 5^b)

“(…) ‘az kaldıkım cümlemiz helâk olavuz.’ dediler. Andan bu keşîş eyitdi: ‘Hele şimdi olan oldu amma şimden girü ben revâ görmezim ki yine bu Türkler kal’adan sağ, esen çıkalar.’ dedi. ‘İmdi sen nice tedbîr idersin eyit işidelüm biz dahi sana muti’ olavuz.’ dediler.” (v. 22^b)

“(…) Düzme Mustafa dirler bir kimesne Niğde’den çıkdı; “Ben Yıldırım Bâyezîd oğliyım.” dedi. Andan bu Düzme Mustafa sürdi, Rumilî’ne geçdi, Vardar Yenicesi’ne geldi ve Evrenos Beg oğulların ba’zısı Rûmillü ile hayli âdem yanına dirildi. Pes Düzme Mustafa Siroz’a geldi, Siroz’u aldı, andan sürdi, Edirne’ye geldi. Edirne’yi dâhî virdiler andan sonra Rûmillü³⁹ cemi’ Düzme Mustafa’ya uydular. Pes Düzme Mustafa Edirne’yi alıcak yine döndi, Vardar Yenicesi’ne varub oturdi.” (v. 47^a)

“Ol vakt Bursa’da Emîr Hazreti meşhûr olub kerâmeti zâhir olmuşdır. Pes begler Sultân Murâd’ı iledüb “Sultân’ım himmet eyle.” dediler. Andan Emîr Hazreti dâhî kalkub Sultân Murâd’ın kılıcın kendü mübârek eliyle kuşadub eyitdi; “Var, yûri imdi Hakk Te’âlâ sana fırsat vire.” dedi. Himmet idüb Sultân Murâd’ı gönderdi.” (v. 48^b)

“(…) az kaldıkım cümlemiz helâk olavuz.” dediler. Andan bu keşîş eyitdi: ‘Hele şimdi olan oldu amma şimden girü ben revâ görmezimki yine bu Türkler kal’adan sağ, esen çıkalar.’ dedi. ‘İmdi sen nice tedbîr idersin eyit işidelüm biz dâhî sana muti’ olavuz.’ dediler.” (v. 97^b)

38 El yazmasında روم ایللو şeklinde yazılmış olup F. Sansar neşrinde Rumillilü şeklinde okunmuştur.

39 El yazmasında روم ایللو şeklinde yazılmış ve Akyol tarafından Rûm illü şeklinde okunmuştur. Buradan hareketle söz konusu farklılığın nâşirlerin aynı kelimeyi farklı okuma tercihlerinin bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır.